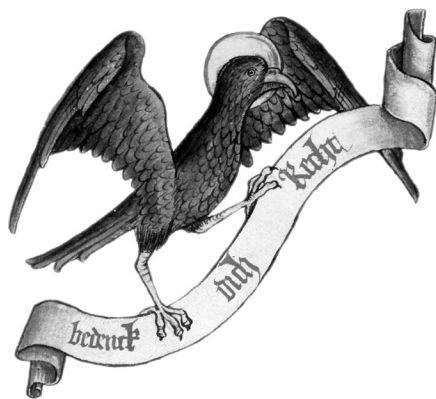

Særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 50
2011

With summaries

KØBENHAVN 2011
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på papiromslaget se s. 169.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik III's bibliotek

Om titelvignetten se s. 178.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen
med tak til Ivan Boserup

Redaktionsråd:
Ivan Boserup, Grethe Jacobsen, Else Marie Kofod,
Erland Kolding Nielsen, Anne Ørbæk Jensen,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Papir: Lesebo Design Smooth Ivory 115 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob Kyril Meile
Nodesats: Niels Bo Foltmann
Tryk og indbinding: SpecialTrykkeriet, Viborg

ISSN 0060-9896
ISBN 978-87-7023-085-8

ANMELDELSER

John Bergsagel, ed. *The Offices and Masses of St. Knud Lavard († 1131)* (Kiel, Univ. Lib. Ms. S.H. 8 A.8°). 2 vols. Copenhagen: The Royal Library, 2010. Also published as *Musicological Studies*, 65/17. Ottawa: Institute of Mediaeval Music, 2010. Pp. vii, 145; xliv, 72.

This welcome edition presents both in modern edition and a full colour facsimile of the unique manuscript that preserves it some of the earliest surviving music known to have been composed in medieval Denmark. (A fragment recently discovered in Stockholm contains music written for the liturgy of Saint Knud *rex*, paternal uncle of Saint Knud Lavard, whose liturgy this edition offers, and may predate the music in the present edition. [2:xxxii n. 8]) Simultaneously, this edition appears in the series *Historiae*, published under the direction of the Study Group “Cantus Planus” of the International Musicological Society. It offers a splendid addition to that series by making available yet another instance of the veneration of a local saint and the liturgy used to promote his cult. This edition, however, provides a good deal more than most editions in this series in two ways. First, in addition to the Offices for the principal feast of the saint and the feast of his translation (7 January and 25 June, respectively), John Bergsagel has also included the Mass of the day for both feasts.

Second, and worth more consideration, the facsimile volume presents the complete manuscript that records this liturgical material, and it is remarkable in several ways. The manuscript itself collects what many would consider a complete dossier concerning the sainthood of Knud Lavard. It begins with the Office for the principal feast in a very full form including all the principal chants (antiphons, responsories and hymns) and the most important intoned texts (capitula, collects and the lections for Matins). (1: fols. 1r–31r) This is the form one would expect to find in a noted breviary, where, in addition to all the texts of the Office, the chants appear with full musical notation. The Office for the translation that follows (1: fols. 31r–39r) borrows most of its chants from the Office for the principal feast, and so the manuscript contains

almost exclusively the intoned texts, principally the lections of Matins. The Mass (1: fols. 39r–49r) presents chants shared by the principal feast and the translation (e.g., the Introit, 1: fol. 39r–v) and in parallel, those for which each feast employs a distinct chant (e.g., the Gradual, 1: fols. 40v–41r), together with the intoned texts as in the Office.

This comprehensive form of the saint's liturgy finds a significant complement in the text that follows (1: fols. 49r–63v), the Roskilde Chronicle, the first comprehensive history of medieval Denmark, of which this Kiel manuscript is the earliest known witness. The pertinence of the Chronicle to the liturgy of Knud Lavard lies in that it contains an account of his murder at the hands of his cousin Magnus and the civil wars that ensued, thereby providing the historical background to the liturgy that precedes the Chronicle in the manuscript. Thus, there is much in this facsimile to appeal to musicologists, liturgists and historians of medieval Denmark. One hopes that its appearance in a series principally of interest to musicologists will not prevent its use by the wide audience sure to find it important.

The edition itself, in volume 2, follows the general principles of the *Historiae* series in providing a clear text transcribed from the unique manuscript with the items arranged according to the order in which they appear in the manuscript. Bergsagel supplements this material with three useful appendices in which he shows how the voice-exchange hymn *Gaudet mater* can generate two-voice polyphony, with a possible rhythmic interpretation based on the poetic metre, the manner in which Matins ought to begin, and a full realization of the final responsory of Matins, including a *prosa* that sets the concluding melisma of the refrain syllabically. (2:52–57) A commentary covers various musical, textual, liturgical and historical matters. (2:59–69) Two introductions precede the edition, the first, by Thomas Riis, surveying the historical background, and the second, by the volume's editor, John Bergsagel, introducing the edition proper, and an alphabetical index of chants completes both volumes.

A few minor complaints remain. First, the double introduction suffers from a certain amount of duplication, especially regarding the biography of Knud Lavard, which receives four separate, often overlapping treatments. (2:XIII–XXI, XXI–XXIV, XXIV–XXVIII and XXXIV–XXXV) Riis, in particular, repeats a good deal of material by providing first a narrative, then a discussion of the two principal sources for Knud's biography, the Roskilde Chronicle and the lections for Matins of both the principal feast and the translation. (2:XIII–XXVIII) Second, for those

readers not familiar with the internecine strife of the Danish royals, Riis might have provided two tables, one of the most important genealogical relationships and another with a chronology of events, to make his account easier to follow.

Third, Bergsagel makes the interesting observation that some aspects of Saint Knud's liturgy evince strong connections with English practice (2:xxxvi–xxxix), but he overstates the importance of the antiphon series for First Vespers, which he characterizes as “The most direct testimony to English influence.” (2:xxxviii) The manuscript begins the Office with the incipit *Tecum principium*, identified by Bergsagel as the first of a series used for Second Vespers of Epiphany, which, of course, falls on 6 January, and so its Second Vespers overlaps with First Vespers of the feast on the next day, 7 January, the principal feast of Saint Knud. But many monastic manuscripts originating outside Britain employ this same series for Second Vespers of Epiphany: the Hartker antiphoner (Saint Gall, Stiftsbibliothek, Mss. 390–91), Zurich, Zentralbibliothek, Ms. Rheinau 28, and London, British Library, Additional Ms. 30850, from Saint Gall, Rheinau and Silos, respectively, among those catalogued by René-Jean Hesbert (*Corpus antiphonalium officii*, 6 vols., *Rerum Ecclesiasticarum Documenta, Series Maior, Fontes 7–12* [Rome, 1963–79]), to which I add Paris, Bibliothèque nationale de France, Ms. latin 1085, from Saint Martial in Limoges.

Most of the chant texts in both Offices, principal feast and translation, exhibit rhyme and regular, accentual poetic metre. The rhymed Office occupied an extremely important place in ritual throughout the Central and High Middle Ages virtually everywhere in the Latin West. Most readers would benefit from knowing more about how these two Offices relate to this widespread practice. And finally, Bergsagel unnecessarily infers a B♯ in the responsory *Mox uirtutem* on the word “hec” at the beginning of the passage that forms the *repetendum* after the verse (2:21), stating that it “results from the earlier change to a g-clef.” (2:63) First, the clef change does not necessarily cancel the chromatic inflection stipulated by the preceding B♭ clef, as a later staff in the same piece shows, where a G clef and a B♭ clef appear simultaneously. (1: fol. 22r) Second, one can sing the entire passage “hec et sanis profuit” on the soft hexachord (which includes B♭) without mutating, whereas Bergsagel's version requires a mutation from the hard hexachord to the soft. Third, when this very passage occurs as the *repetendum* (1: fol. 22v), it falls on a staff equipped with a B♭ clef, making the application of B♭ here obligatory. These quibbles aside, this edition makes a valuable

contribution to the series *Historiae* and to the study of the medieval Danish liturgy and Danish royal history.

James Grier

Arne Spohr, “*How chances it they travel?*” *Englische Musiker in Dänemark und Norddeutschland 1579–1630* (‘Wolfenbütteler Arbeiten zur Barockforschung’, vol. 45; Harrassowitz Verlag: Wiesbaden 2009), 435 pp., illus., music exx., ISBN 978-3-447-06058-5, ISSN 0724-472x; € 98,-

With the question ‘How chances it they travel?’ from Shakespeare’s *Hamlet*, discussing the arrival of one of the travelling troupes of musicians and actors in Kronborg, Spohr introduces his extensive study on the music cultural exchange between England, Denmark, and north Germany during 1579–1630.¹ The book is the first international monograph focusing in particular on the music at the court of King Christian IV – a subject which indeed has been researched ‘locally’ (that is, by Danish scholars); but not since the days of Hammerich, whose thesis of 1892 needs to be heavily revised, has such a detailed study on the subject seen the light of day.² Of course Spohr’s approach is entirely different from Hammerich’s as both point of departure, cultural background, education, aesthetics and methods in interpreting sources have changed enormously over the past hundred years. It might be the same sources – and hence factual information to which Hammerich and Spohr had access – but their conclusions and their means of putting facts into perspective are distinct. When comparing the two theses, it is clear that Hammerich’s traditional and, from a modern point of view, rather conservative approach is highly concentrated around music and musicians and very much empirical in terms of research. Spohr’s, on

¹ William Shakespeare, ‘*Hamlet, Prince of Denmark*’, II.ii.329.

² Angul Hammerich, *Musiken ved Christian den Fjerdes Hof. Et Bidrag til dansk Musikhistorie* (Copenhagen, 1892). However, mention must also be made of Moe’s *Musikkulturel trafik i København og Rostock, musikerrekruttering og repetoireformyelse i første halvdel af 1600-tallet* (University of Copenhagen, 2010), which in many respects supplements Spohr’s as well as Hammerich’s; unfortunately it has not yet been translated thus maintaining the frustration of many international music scholars seeking information on a very important period of Danish music history.

the other hand, is naturally highly influenced by the eroding borders between music/musicology and other areas such as sociology, political science, gender studies and cultural studies in particular. Today there is a much greater demand on the researcher in terms of flexibility and the ability to contextualise which requires an openness towards other areas of studies. However, the consequence is often that traditional subjects, as music analysis for example and basic philological skills such as transcribing and translating sources, become of secondary importance and often poorly mastered. One might ask whether the demands of music scholars have become so overwhelming that the gap, between those talented to gather information and those endowed with an ability to synthesise it and create new original interpretations, is impossible to bridge – the latter scholars being entirely dependant on the former. Among the few trying to encompass the wide spectre of skills is Spohr.

Spohr opens his study by introducing the reader to the subject and argues that research into the travelling English troupes on the Continent has been neglected as they are in a ‘no-man’s-land’: ‘Für die englische und die deutsche Forschung gelten sie als Grenzgänger, für die man sich nicht zuständig fühlte’ (p. 15). The author describes the historical background in general and explains the methodology chosen to study the period as well as referring to previous literature on the subject of ‘Kulturtransfer’ in general. Chapter 2 creates the basis on which the author seeks to develop his study and outlines the conditions of English musicians emphasising the importance of the so-called vagrancy statutes which were imposed throughout the reigns of Henry VIII, Edward, and up to and including Elizabeth I; the statutes forced many musicians to seek work overseas. Though the period in England today is known as ‘The Golden Age’ it was certainly a time of great tension with an unstable political situation due to wars, religious turmoil, and years of bad harvest and plagues leading to riots among the poorest. The inflation was enormous and living expenses more than doubled during Elizabeth’s reign from 1558 to 1603 with very little increase in basic salaries. The court had to cut expenses and many positions were left vacant for years including those of musicians. The situation often meant that the only way to survive as a musician or an actor was to leave England and seek employment on the Continent. This social, economic, and political background, which is seldom mentioned when dealing with Elizabethan cultural life and in particular when it comes to music history, plays an enormous role for the understanding of the appalling conditions under which musicians among others had to survive.

A point which Spohr could perhaps have developed further is that the lack of work in England and in particular at the Elizabethan court also meant that musicians travelling in foreign parts were highly prone to 'blackmail' by English government representatives: by promising a position at court upon return, the musician was encouraged to do information gathering. Thus musicians were an attractive work force – not only due to the competition at home and hence prone to accept furtive requests, but indeed also since many of them were able to read, write, and speak foreign languages and their travelling would not create too much suspicion. These highly sought-after abilities could be utilised, and were indeed utilised, by various European governments. They were not merely musicians or composers but also agents, consultants, messengers, and even spies. Many of those initially employed as musicians received assignments which meant their apparent main task as musicians or composers became of minor importance. The romantic notion of the late Renaissance musician dedicated entirely to the performance and creation of music is rather a false picture which unfortunately is repeated by most modern dictionaries on music such as *The New Grove*.

Chapter 3 deals with William Brade who was one of those travelling musicians employed in various northern European courts and cities (mainly Hamburg). Spohr provides new information on Brade and two of his sons who were also musicians. Providing such detailed information on Brade is overwhelming, unfortunately leading the focus away from the main topic of the book: the reader loses easily overview and the attention is directed towards what seem unessential biographical details such as one of the daughter's marriage to a surgeon (p. 69), a fact not really relevant for the subject of the book. The forty pages could easily have been reduced to less than twenty thus making a more consistent transition to chapter 4 dealing with cultural and musical transfer and political connections between England and Denmark. In chapter 4 Spohr argues that musicians were habitually included in the diplomatic delegations with assignments in addition to performing music such as the purchase of instruments and seeking out talented musicians to employ. Furthermore the diplomatic connections had a great influence on the music at the Danish court and indeed also on the distribution of English music in the northern parts of Germany. Spohr's way of combining different facts and reinterpreting them in a broader cultural and political context is enlightening; however, in some instances he returns to a rather conservative approach when dealing with official archival material as if it reflects the King's personal taste.

Thus Spohr mentions that the request for finding the best violist in England in 1599 expresses that the King was personally interested in employing English violists and a specific style of playing (in chapter 5 this approach becomes even more pronounced). There is no evidence suggesting that the King showed such keen interest in detail, and to draw his likely personal taste into the present discussion seems beside the point. Most likely the King issued a set of 'general guidelines' which the counsellors and administration followed. It is obvious that the King was equally interested in fencing, horse riding, playing the lute and good manners – precisely as Castiglione recommends in his popular *Il Cortegiano* (1528) for the education of the perfect courtier. Thus the King's taste and interests were many and music was not particularly emphasised but just one of them.

Chapter 5 consisting of around eighty pages deals with the so-called Anglo-Danish repertoire seen in the context of music practice and institutional history. The section on the mixed consort, a special English practice including viols, wind and plucked instruments, is very well written. The author argues convincingly for his interpretation of the mixed consort as an ensemble representing an unusual and characteristic 'tone colour' highly sought after in the northern parts of Europe. This leads Spohr to suggest that the Danish chapel royal should probably be seen as part of the 'Kunstammer' idea: musicians of many different nationalities (e.g. English, Polish, German) were employed and hence a wide variety of musical ensembles, each representing a distinct tone colour ('Klangfarbe', 'Klangqualität') and performance practice, were available – similar to objects of art in the Kunstammer representing different styles and functions. Unfortunately it takes Spohr about twenty pages to arrive at the climax of the chapter as he feels it necessary to explain in detail the terminology and the history of the gamba and violin going back to the beginning of the sixteenth century. The discussion regarding the repertoire (pp. 159–63) seems unnecessary, and if included in the present discussion it basically needs more research. In the last part of chapter 5, Spohr deals with the English ensembles, English musicians as well as the possible repertoire they performed at the court during the reigns of Frederick II and partly Christian IV.

The biographies of Dowland and Brade included in chapter 5 make heavy reading and do very little to enhance the author's overall arguments. Also the discussion on salaries and table 3 (p. 213), listing the court musicians and their salaries, is somewhat problematic. Spohr does not take into account that many of the wages given to musicians includ-

ed payment for livery and board ('Hoffkledning', 'Kostpenninge') in addition to the basic wage. Thus Brade's yearly salary during 1599–1606 was 200 daler in addition to 12 daler pr. month towards board, in all 320 daler; yet during 1620–22 his basic wage was reduced to merely 80 daler p.a. while livery and board were raised to 20 pr. month, the total amount still being 320 daler. It is interesting to notice that Brade's son, Christian, also employed 1620–22 as a court musician, actually received a higher basic salary (100 daler) than his much more experienced father; however, Christian's 'Kostpenninge' only amounts to 120 p.a. and so he all in all receives 100 daler less than his father. Spohr argues that from his first appointment in 1594–96, receiving 100 daler p.a., to his second in 1599–1606 (320 daler), Brade's wage is tripled leading him to the conclusion that 'dass mit dieser beträchtlichen Gehaltserhöhung auch eine Erhöhung seiner Position und Kompetenz verbunden war. Die Quellen deuten darauf hin, dass die hohe Bezahlung bei ihm durch eine leitende Position innerhalb der Instrumentistengruppe der Hofkapelle motiviert war' (p. 217).

However, reading the figures closely reveals that the basic wage is in fact quintupled (from 40 to 200) whereas the board is reduced by half. This does not refute Spohr's hunch that Brade was promoted, on the contrary; but there were apparently circumstances in Brade's life which meant that expenses towards board was reduced (could it have something to do with the size of Brade's household?). The esteemed lutenist John Dowland does indeed receive 500 daler in all, but that might already include board and livery and hence approximately 120 should probably be deducted from the total amount of 500.³ One wonders why Dowland – as one of the very few musicians at all – did not receive payment for board and livery separately.

The musicians' working conditions and hence their salaries were constructed in distinct ways depending on assignments, talent and demand: the wages must be analysed very carefully and itemised before a comparison between each individual musician makes any sense. The differences in wages and how they were composed is very intriguing and needs further investigation. It is remarkable how the assessment of each component of the salary varies, presumably depending more on practicalities, perhaps taking into account the size of the family for example, rather than the person's talent as a musician. Unfortunately Spohr steps into the quagmire of wages, not bearing in mind the essen-

³ All the figures mentioned rely on Hammerich's lists in *Musiken*, pp. 209–14.

tial problems of interpreting the figures in detail. Though Hammerich lists the salaries – even itemising them – Spohr does not reflect on the figures but merely reproduces them *in toto* at face value.

Chapter 6 deals with the publication of English instrumental music (pavans and galliards) in Hamburg which played an important role in the dissemination of that genre. Many of those who had music published in Hamburg had at some stage been employed at the Danish court hence implying that the music had indeed been part of the repertoire in Copenhagen. The author also explains the close ties between Denmark and Hamburg. It is intriguing that the ensemble music *apparently* performed in Copenhagen (it should be kept in mind that there is no factual evidence proving this) was rather published in Hamburg. This is also an area which needs to be investigated further. If the chapel royal was so important and splendid according to European standards with internationally famed musicians employed, why was it so unusual for Danish printers to publish their music? Instead the music was issued in London and Hamburg.

Finally chapter 7 seeks to answer the question ‘Wie macht sich... der kulturelle Austausch zwischen englischen Musikern und Musikern des Kontinents auf der Ebene der Musik bemerkbar?’ (p. 273). Spohr investigates the popular dance, the pavan, reaching back to the 1520s in England before proceeding to the pavan in Germany, the English pavan in Germany, the English pavan printed in the Hamburg anthologies, and ending the chapter dealing with pavans by specific English and German composers. Various pavans are analysed employing an approach which today many music scholars would consider rather conservative; hence Spohr’s original, overall way of interpreting the historical documents of the archives is not reflected in the approach to working with the musical material. The music analyses seem somewhat superficial and not to the point, as it were, avoiding taking into account the compositional processes of the time. Analysing the music based on tools which the composers employed when writing the music, rather than modern concepts which very often reveal more about the modern analyst than the composer, would expose differences in style which composers of the time would recognise and which most likely were deliberate. Of course one can, and indeed should, use modern concepts if necessary in order to explain ideas which need a translation from a Renaissance perception to a modern, but it is of paramount importance to be aware that the result might rather reflect the modern listener’s cultural background and schooling: the characteristic features of the music which

we today notice might not have been so for an educated audience of the late Renaissance and early Baroque. In chapter 7 the amount of detail – though highly interesting – is enormous and as with some of the previous chapters it would also have benefited from a judicious editing keeping in mind the overall theme of the book.

There is no doubt that Spohr has the ability to create an overview of music history and place its documents in various highly relevant contexts. However, one problem already mentioned is the approach to music analysis. There are other more serious problems when it comes to basic philological skills and in particular the accurateness ('akribeia') in the transcription of historical documents. The transcription of the list of musicians (pp. 110–11) contains quite a few misreadings, and one of the entries from the royal account books (p. 382) should have been checked again: for instance, 'Kiøbenhaffnn' is transcribed as 'Kioepnnehaffnn'; 'haffue' as 'haffne'; 'effter' as 'effher'; and in the German translation of the same document the 'xl Daller' has become '60 Taler'. It is essential to have a good working knowledge of the Danish language of the early seventeenth century and the book keepers' spelling habits in order to read the material. Yet, even the modern Danish titles seem to have given Spohr some problems as the bibliography (pp. 36–81) in particular is flawed with annoying misspellings ('Intægt', 'Sjælland', 'Originiale', 'Kancelibreve', 'Italieniske') and inconsistent use of upper-case and lower-case letters in adjectives and nouns. Unfortunately this even goes for English references which, admittedly, do have some more complicated rules on the set-up of titles, but it should nevertheless be possible to employ a consistent practice. Apparently the proof-reading stage has been hurried through the printing process though one wonders whether the original thesis itself also contains a lack of an accurate and consistent practice in the most elementary tool of transcription.

It is apparent that the book was conceived as a Ph.D. thesis, and it is a clear text book example of that in its structure, in argumentation, in the inclusion of literature, and methodology. A thesis does not address the same readership as an academic book in general and therefore the structure and the level of detail must per se be very different. A judicious editing with a wider audience in mind would have benefited the book, in particular creating a more visible red thread throughout the whole study. When that has been said, however, Spohr's work is an important contribution with a rigorous up-to-date approach when it comes to interpreting the historical documents – an approach which

has been sorely missed for years in dealing with Danish music of this period. It is inspiring to read and based on a context drawing on knowledge of the cultural exchange, the book provokes the reader to rethink many of the traditional views on Danish music history and musicians' biographies. Finally, it is a real pleasure to see that the younger generation of music scholars realise the importance of understanding the complex social and political settings of the time and have the necessary courage to contextualise these significant aspects with music history. But it is imperative that they do not underestimate the value of mastering the basic philological skills as well as music analysis.

Peter Hauge

H.C. Andersens breve på nettet. Odense Bys Museer og H.C. Andersen Centret ved Syddansk Universitet, 2011. <www.andersen.sdu.dk/brevbase/>

Hvor mange breve H.C. Andersen skrev og modtog gennem sit omflakkende liv, vides ikke med sikkerhed, men det var mange, som det vil fremgå om lidt. Og i hvert fald ved vi, at afsendelsen af breve og modtagelsen – og ikke mindst udeblivelsen – af dem lå ham meget på sinde. Det får man et godt indtryk af i dagbøgerne, hvor ordet "brev" optræder ikke mindre end 2.560 gange, og hvor det åbenbart er værd at notere: "skrev ikke Brev i dag", men hvor det også tydeligt fremgår, hvordan den både utålmodige og frygtssomme længsel efter at modtage breve spillede en stor rolle i hverdagen, der som bekendt for dagbøgernes vedkommende normalt var en rejsehverdag.

At hverken telefonen eller dens senere elektroniske afløser var opfundet på H.C. Andersens tid, kan vi i dag være glade for. 1800-tallet var brevskrivningens store århundrede. Hvis samtalen ikke lod sig gøre, var brevet det vigtigste kommunikationsmiddel, og takket være postvæsenets systematiske udvikling gennem århundredet nåede brevene stadig mere sikkert og hurtigere frem til adressaten. Og det at skrive og modtage/læse breve var ikke blot noget, der skulle overstås i en fart, men en integreret – og tidsrøvende – del af dagens mange beskæftigelser.

Og på denne baggrund kan man kun glæde sig og egentlig være overrasket over, hvor mange breve fra og til H.C. Andersen, der er bevarede. Ganske vist kan man i de mange korrespondancer ind imellem aflæse, at et brev (naturligvis) må være gået tabt undervejs eller hos

modtageren, men det er bemærkelsesværdigt, hvor mange breve, der ikke blot blev bevaret af modtageren, men også bevaret på en måde, så de senere – ikke sjældent meget senere – kom i offentlig eje på biblioteker og museer og dermed fik en helt anden læserskare end oprindelig tiltænkt – og en videre virkningshistorie.

Ikke blot var H.C. Andersen selv meget omhyggelig med at gemme sine breve, fordi han vidste, at han *ville* blive berømt, og fordi mange af dem, han korresponderede med allerede var berømte, men også hans mange brevmottagere mente åbenbart, at brevene ikke skulle smides ud efter endt læsning, men burde bevares, nu da H.C. Andersen var på vej til at blive eller allerede *var* berømt, og fordi brevene både i omfang og substantielt normalt havde så meget at byde på, at de lod sig genlæse.

Og takket være de mange bevarede breve i offentlig eje har senere generationer haft mulighed for at læse med og inddrage brevene som en del af det 'ekstensive' forfatterskab, hvor de skønlitterære værker selv naturligvis er og forbliver hovedsagen, men hvor brevene (og dagbøgerne) er uomgængelige kilder til forståelsen ikke blot af H.C. Andersens liv og virke, men også til baggrunden for og i mange tilfælde forfatterens egen hensigt med disse værker.

H.C. Andersen var ikke en 'stor' brevskriver, hvor han f.eks. som sin samtidige "Ven" Søren Kierkegaard i snørklede sætningskonstruktioner filosoferede og reflekterede som øvelse i og i direkte tilknytning til forfatterskabet. Til gengæld var H.C. Andersen i sine breve spontan, åbenhjertig og viste både lyst og evne til anskueligt at formidle såvel de omskiftelige sindstilstande som de oplevelser ikke mindst hans mange rejser bød ham.

Erkendelsen af, at breve fra og til H.C. Andersen havde mere end privat interesse fik et usædvanligt hurtigt udslag. Knap var han død, før Bille og Bøgh i 1877 udgav et udvalg af brevene fra og til ham i tre digre bind. Og op gennem 1900-tallet og i de seneste 10 år – i høj grad foranlediget af 200-års fødselsdagen i 2005 – har vi set denne tidlige udgivelse blive fulgt op af en lang række udgivelser, der generelt set i højere grad lever op til de videnskabelige krav, man bør kunne stille til sådanne udgivelser, end Bille og Bøgh. Det gælder først og fremmest den nøjagtige gengivelse af selve teksten i sin helhed, hvilket enhver der har siddet med H.C. Andersens håndskrift foran sig, ved ikke er en ukompliceret opgave. Men det gælder også det noteapparat og andre hjælpemidler, som er nødvendige, hvis læsere i dag skal have mulighed for at forstå de sagsforhold og baggrunde, der direkte og indirekte ligger til grund for det skrevne.

De mange trykte brevudgivelser har naturligt nok været udtryk for en prioritering og har derfor koncentreret sig om H.C. Andersens korrespondancer med de personer og kolleger, der betød mest for ham privat og fagligt. Men naturligvis er ikke alle breve udgivet. Ikke nødvendigvis fordi de ikke fortjente det, men fordi det på bogmarkedets vilkår ikke kunne betale sig. Ville man læse disse mange uudgivne breve, måtte man altså selv troppe op på bibliotekernes og museernes læsesale.

Den foregående sætning er imidlertid med god grund skrevet i datid, for takket være et mangeårigt samarbejde mellem Odense Bys Museer og H.C. Andersen Centret ved Syddansk Universitet er det nu i vidt omfang gjort muligt at spare læsesalsbesøgene – i hvert fald hvis hensigten var at læse breve fra og til H.C. Andersen. De to institutioner åbnede 22. januar 2010 som en del af den meget omfattende H.C. Andersen-site,¹ den såkaldte H.C. Andersen brevbaser for offentligheden, selv om det omfattende materiale i brevbaseren vil være fyldt med “slåfejl og alt muligt”, som en af hovedredaktørerne bag udgivelsen, Ejnar Askgaard, formulerede det. “Finpudsningen kommer senere”, fortsatte han, “men vi kunne ikke nænne at vente, til det hele var færdigt, for sådan noget som det her, det bliver aldrig færdigt. Man kan lige så godt invitere interesserede indenfor ...”.² Ejnar Askgaard peger her indirekte på en af de velkendte fordele ved netudgivelser, at de er dynamiske. Hvor bogudgivelsernes fejl og mangler til nød kan rettes i nye oplag eller ved indstukne ‘errata-blade’, kan man i netudgivelsen ikke blot trække på bogudgivelserne og rette deres fejl, men også rette på egne fejl samt tilføje andre og nye breve efterhånden som de ikke blot bliver registreret, men tillige transskriberet. Og med “nye breve” menes ikke kun nye kendte breve, men også nye hidtil ukendte breve, som stadig dukker op på auktioner. Så sent som 26. juni i år blev eksempelvis på Bruun Rasmussens auktioner tilbudt et håndskrevet brev af H.C. Andersen til Helene Bournonville fra vinteren 1845–1846, hvori han beskriver sit skuffende besøg hos sin store kærlighed, operasangerinden Jenny Lind, i Berlin.

Dette ‘work in progress’ betyder, at når dette læses, så vil man utvivlsomt kunne konstatere, at brevbaseren indeholder endnu flere registrerede breve og beskeder til, fra eller om H.C. Andersen, end de 11.956, som basen indeholder pr. 1. august 2011 (heraf 6.516 af H.C. Andersen), og endnu flere end de 9.844, der på dette tidspunkt endvidere

¹ <www.andersen.sdu.dk/index.html>

² *Politiken* 22.1.2010.

forelå som transskriberet tekst, heraf 2.452, som er transskriberet fra de originale breve for første gang.

Brevbasen er altså en registrant over samtlige kendte breve til, fra og om H.C. Andersen, der befinder sig i privat og (især) offentligt eje, hvoraf langt de fleste befinder sig på Det Kongelige Bibliotek og – dog i noget mindre omfang – i H.C. Andersens Hus, men som i øvrigt udover andre danske institutioner kan findes i institutioner i lande som Norge, Sverige, Tyskland, Holland, England og USA.³ Dette præcise overblik, som med brevbasen er skabt for første gang, er i sig selv et givtigt hjælpemiddel, men den helt store gevinst er naturligvis, at dette overblik i langt de fleste – og stadig flere – tilfælde suppleres med brevenes indhold.

Om baggrunden for dette arbejde oplyses det på basens forside: “Alle trykte brevudgaver er blevet gennemgået. Når det har været muligt, er den trykte version tastet eller scannet ind. Det er dog ikke alle tekster vi har rettigheder til at offentliggøre. I de tilfælde fungerer brevbasen som en registrant som giver hurtig og præcis information om hvilken trykt udgave man skal have fat på.”⁴ Og man kan i oversigten over “Særligt væsentlige trykte kilder” se, hvordan langt de fleste brevudgivelser har været til rådighed for basen, fra Billes og Bøghs tidligere omtalte udgivelse fra 1877 til helt nye udgivelser som Knud Arne Jürgensens *Digteren og Balletmesterens luner*. H.C. Andersens og August Bournonvilles *brevveksling* fra 2005 og Niels Oxenvads *H.C. Andersens brevveksling med familien Melchior* fra 2007. En markant undtagelse er udgivelserne fra en af de sidste par tiårs mest kyndige og flittige udgivere af H.C. Andersens korrespondancer, Kirsten Dreyer. Forhåbentligt er det kun et spørgsmål om tid, inden også hendes akribiske nøjagtighed i transskriptionen af breve og vidende kommentarer i udgivelser som *H.C. Andersens brevveksling med Lucie* og *B.S. Ingemann 1820–67* (1998), *H.C. Andersen og Jonas Collin d.y. En brevveksling 1855–1875* (2001), *H.C. Andersens brevveksling med Signe Læssøe og hendes kreds* (2005) og *H.C. Andersen og familien Wulff, en samling breve 1823–1875* (2010) kan stilles til rådighed for brevbasen.⁵ I mange tilfælde har teksten været til rådighed i andre udgivelser eller er

³ Man savner i øvrigt en samlet oversigt over de breve, der tilhører Det Kongelige Bibliotek og H.C. Andersens Hus i lighed med den, der anføres for alle øvrige danske og udenlandske institutioner.

⁴ <www.andersen.sdu.dk/brevbase/>

⁵ Derimod har man i basen gjort brug af den “Brevbiografi”, som Kirsten Dreyer udarbejdede ifm. Det Kongelige Biblioteks webudgivelser i anledning af H.C. Andersens 200 års dag i 2005 <www2.kb.dk/elib/mss/hcabio/index.htm>

blevet transskriberet af basens egne medarbejdere, men ofte er der til det registrerede brev indtil videre kun tilknyttet kommentaren: "Vi har desværre ingen tekstudgave af dette brev", selv om teksten altså allerede er transskriberet og foreligger på tryk. Selv om brevet altså er kendt og i alder langt overstiger copyrightlovens 70 år, så er den intellektuelle ejendomsret til transskription og noter et godt udtryk for den viden og det arbejde, der skal investeres i formidlingen af ikke mindst H.C. Andersens korrespondancer. Brevbasens medarbejdere kunne naturligvis foretage deres egne transskriptioner, men man forstår godt, at de primært koncentrerer sig om de breve, der ikke foreligger på tryk.

Fra et snæversynet brugersynspunkt er det ærgerligt, men forståeligt, at ikke alle eksisterende tekstudgaver – indtil videre – har været til rådighed for brevbasen. Til gengæld er det glædeligt – og imponerende – at brevbasen altså foreløbig indeholder ikke mindre end 2.446 breve, som for første gang er transskriberede til brevbasen og således ikke tidligere har været offentliggjort. Det drejer sig naturligvis helt overvejende om breve fra og til H.C. Andersen, men også om breve fra andre til andre, hvor han er omtalt eller på anden måde spiller en mere eller mindre flatterende rolle i brevet. F.eks. i dette brev fra Adam Oehlschläger til datteren Marie Konow fra 4.10.1842, hvor Oehlschläger bl.a. skriver:

"Herr Andersen er jeg bleven kied af. Vi abde ham eengang – efter hans eget Ønske – til Middag. Da belv han borte, uden at giøre nogen egentlig Undskyldning. Havde det været Grev Danneskiold eller Moltke der bad ham – saa var han vist ikke bleven borte. Siden er han kommen og logret – men jeg er kied af hans usle Forfængelighed. For mig maa han gerne være en aandlig Kammertiener eller Hofnar hos de saakaldte store."

Brevet er et godt eksempel på de nuancer, som man kan få af H.C. Andersen i breve fra andre til andre, hvor han så at sige ses udefra, men det er også et eksempel på det arbejde, der forestår, og som Ejnar Askgaard var inde på i citatet ovenfor. Det fremgår af basen, at teksten er overtaget fra H.C. Andersen-udgiveren, Helge Topsøe-Jensens noter, der åbenbart er nedfældet i stor hast, og som er baggrunden for de meningsforstyrende fejl, der bekræftes af en sammenstilling med det originale brev.

H.C. Andersen selv levede bestemt ikke i alle henseender op til datidens retskrivningsordbog. I øvrigt med god grund, da den første officielle danske retskrivningsordbog var Svend Grundtvigs *Dansk Haandordbog*, der først udkom tre år før H.C. Andersens død i 1875. Men hans varierende stavemåder, ikke mindst af navne og steder, og

hans begrænsede kunnen udi det tyske og engelske gør ikke blot en korrekt transskription af hans breve ekstra vanskelig, men – og sammenhængende hermed – gør også brugeren af brevbasen ind imellem usikker på, om der nu også er transskriberet korrekt. Stikprøver viser, at basens tekster grundlæggende er pålidelige. Alligevel kunne man som bruger godt ønske sig, at basens tekster ad åre blev suppleret med den ultimative kontrolmulighed, der ville bestå i en sammenstilling af de transskriberede tekster med digitale billeder af de originale breve. I betragtning af basens nuværende nytte og anvendelsesmuligheder på baggrund af det store arbejde, der indtil videre er investeret, er man næsten et skarn, når man udtrykker et sådant ønske. Ikke desto mindre er der både internationalt og nationalt gode eksempler på, at et sådant ambitionsniveau både er ønskværdigt og muligt. I hvert fald er det det niveau, der i vidt omfang er tilgodeset i “Bertel Thorvaldsens Brevarkiv”,⁶ det hidtil eneste projekt i Danmark, der både i omfang og kvalitet kan sammenlignes med H.C. Andersen brevbasen.

En brevbaser skal naturligvis også vurderes som *base*, dvs. ud fra de navigerings- og søgemuligheder, som man kan forvente i dag. Søgemulighederne i de transskriberede breve fungerer som udgangspunkt fint nok, når man husker de obligatoriske anførselstegn ved tekststrengene, men når man eksempelvis søger på ordet “tandpine” og får 146 fund, så ville det have været en fordel, hvis man kunne kombinere denne søgning med H.C. Andersen som brevafsender, da han jo langt fra var den eneste, der blev ramt. Til gengæld er det en fordel, at søgeordet konsekvent er fremhævet i de enkelte breve, og at man f.eks. kan trunkere Shakespeare i sin søgning (shake*), da navnet volder både H.C. Andersen og hans korrespondenter store problemer. Men selv den bedste trunkering kan selvfølgelig ikke tage højde for de 18 tilfælde, hvor Andersen bruger varianten “Schackspear”! Det er ligeledes en stor fordel, at man indenfor et søgningsresultat kan foretage nye søgninger og på denne måde indkredse eksempelvis, hvorledes tandpinen indvirkede på hans “Humeur” (hum*).

Brevbasens layout er magen til H.C. Andersen-sitets øvrige udgivelser, og selv om det ikke kan betegnes som særdeles elegant, er det til gengæld med en fonttype og -størrelse, der gør det meget let at læse. Og basen er som helhed relativ let at navigere i med gode interne kryds-henvisninger, men man kunne godt med lidt flere ord have redegjort for sitets opbygning og muligheder samt mere eksplicit beskrevet de

⁶ <brevarkivet.thorvaldsensmuseum.dk/breve>

redaktionelle principper og de begrænsninger, som redaktørerne er underlagt, herunder det meget sparsomme noteapparat. Dette skyldes – som tidligere anført – i høj grad copyrightforhold, men som bruger af basen opleves det som en markant mangel, selv om det da er rigtigt, at man i mange tilfælde – som det anføres – kan finde noten i de trykte brevdokumenter. En sådan henvisning fra net til fysisk bog får næppe mange proselytter og er naturligvis i eklatant modstrid med nettets 'natur'. H.C. Andersen-sitet i almindelighed og brevbasen i særdeleshed henvender sig – må man formode – såvel til lærd som læg, og der er ingen tvivl om, at mange brugere af basen vil føle sig ladt i stikken overfor navne og sagsforhold m.m., selv om mange af de ønskede oplysninger kan findes på nettet, herunder i særdeleshed indenfor det omfattende site, som brevbasen er en væsentlig del af.

Beskæftigelsen med og forskningen i H.C. Andersens liv og forfatterskab er de to udgivende institutioners 'raison d'être', og som forventet overlevede H.C. Andersen også de ikke alle lige vellykkede festligheder i 2005. Han er en af de ganske få danske digtere fra 1800-tallet, der fortsat læses, og selv om det vel kun drejer sig om en lille del af det omfattende forfatterskab, er udgivelsen af brevbasen – trods de omtalte mangler – et uvurderligt redskab for alle H.C. Andersen-interesserede, som 'holdet' bag udgivelsen skal have en stor tak for.⁷

Bruno Svindborg

Niels W. Gade og hans europæiske kreds. En brevvæksling 1836–1891/ Niels W. Gade und sein europäischer Kreis. Ein Briefwechsel 1836–1891. Udg. af / Hrsg. von Inger Sørensen. Udg. af Det Kongelige Bibliotek & Det Danske Sprog- og Litteraturselskab / Hrsg. von der Königlichen Bibliothek & der Gesellschaft für Dänische Sprache und Literatur. I kommission hos / in Kommission bei Museum Tusulanum Press, 2008. Bind 1–3, i alt 1.668 ss. Ill. (*Danish Humanist Texts and Studies*, vol. 36). ISBN 978-87-635-2577-0. Kr. 750,-; € 100,-

I de senere år har der af og til været stemmer inden for faget musikvidenskab, der har hævdet, at de store komponist-Gesamtausgavers tid var forbi. Det samme har også gjort sig gældende for udgivelsen af re-

⁷ Udover førnævnte Ejnar Askgaard skal fremhæves Niels Oxenvad og ikke mindst Solveig Brunholm.

præsenterative udvalg inden for bestemte repertoarer, af hvilke Denkmäler-udgaverne kun er en enkelt type. Afhængigheden af nationale perspektiver og det "emfatiske" kunstbegreb såvel som det globale opbrud i den digitale tidsalder er blevet anført som begrundelse herfor. I modsætning hertil gjaldt udgivelsen af musikerbreve som tegn på en dybtgående ombrydning af disciplinen fra kunstvidenskab til kulturvidenskab. Rigtigt er det imidlertid, at man i de sidste år på begge filologiske områder har kunnet iagttage en imponerende udvikling. Som grundlæggelsen i Danmark af *Dansk Center for Musikudgivelse* i 2009 med dets udgivelsesprojekter eller de endnu ikke afsluttede udgaver af Niels W. Gades og J.P.E. Hartmanns værker viser, var den enestående kraftpræstation med *Carl Nielsen Udgaven* heller ikke den store afslutning på en musikfilologisk epoke på dansk grund. I det sydlige naboland er der inden for de sidste fire år påbegyndt en *Max Reger-udgave* (28 bind over 15 år), en *Richard Strauss Werk-udgave* (50 bind over 25 år), en selektiv udgave af operaer, *OPERA – Spektrum des europäischen Musiktheaters in Einzelausgaben* (24 bind over 15 år) og et *Corpus Monodicum* (25 bind over 16 år). Og efter at den videnskabelige udgivelse af musikalske breve i 1990'erne metodisk er blevet underkastet en grundlæggende nyvurdering, er en statelig række af nye udgivelsesprojekter opstået. På det seneste er Mendelssohn-brevudgaven (Leipzig) og korrespondancen mellem Clara og Robert Schumann (Dresden og Zwickau) grundlagt. En udgivelse af Johannes Brahms' hen ved 10.000 breve store korrespondance er under planlægning. Derfor kan man hverken tale om en stagnation inden for musikudgivelser som helhed eller om en afgørende forskydning af aktiviteterne i retning af udgivelsen af komponistbreve.

At udgivelsen af musikerbreve i Danmark ud over Carl Nielsen-brevudgaven, der blev påbegyndt i 2002, har taget et enormt opsving, skyldes i det store og hele én persons imponerende engagement: Inger Sørensen, der er forskningsbibliotekar ved Danmarks Pædagogiske Bibliotek. Hun udgav allerede i 1999–2002 musikerfamilien Hartmanns breve, og fra 2008 foreligger nu også Niels W. Gades brevveksling i tre store bind. De institutionelle rammer for disse udgaver er Det Kongelige Bibliotek og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Efter Sven Lunns og Erik Reitzel-Nielsens udgave af C.E.F. Weyses breve og Inger Sørensens Hartmann-udgave foreligger nu den tredje samlede, kommenterede udgave af en dansk komponists breve.¹

¹ Weyse-udgaven omfatter dog ikke de modstående breve til Weyse.

Langt den største del af Gades korrespondance befinder sig i Det Kongelige Bibliotek. Derudover er der bevaret Gade-breve i Norge, Sverige, Tyskland, England, Holland og USA. Niels W. Gade-Arkivet, der er domicileret i Det Kongelige Bibliotek og ledes af førstebibliotekar Anne Ørbæk Jensen, har siden 1990'erne eftersporet mere end 250 indtil da ukendte breve bevaret i udlandet. Som yderligere forudsætning for offentliggørelsen af de 1.480 breve til og fra Niels W. Gade tæller også Dagmar Gades *Breve og Optegnelser* (1892), William Behrends udgave af ungdomsbreve (1922–23), og Johannes W. Gades *Omkring Niels W. Gade. Breve fra fader og søn* (1967). Desuden har Inger Sørensen ud over sin egen Hartmann-udgave også haft trykte brevudgaver af komponisterne Peter Heise, Ferdinand Hiller, Joseph Joachim og Franz Liszt til sin rådighed.

Over 80 % af Gades nu fremlagte korrespondance har hidtil været upubliceret. Da størstedelen af de hidtil publicerede breve var skrevet til familien, træder kommunikationen med musikere, digtere og forlæggere og dermed den kunstneriske side af Gades tilværelse nu stærkere ind i synsfeltet. Men også antallet af familiebreve er betydelig forøget, og desuden bliver nu de ikke ubetydelige udeladelser synlige, som især Gades datter Dagmar foretog i 1892, to år efter faderens død, og som også har musikhistorisk relevans (som f.eks. den hidtil skjulte oplysning, at Gade allerede, mens han var i Leipzig, længe inden Treårskrigen brød ud, havde planlagt sin karriere i København). Kendt var Mendelssohns breve fra Gades glørværdige tid i Leipzig, dele af korrespondancen med dirigenten og komponisten Ferdinand Hiller, der længe var i Köln, og dertil også en del af Gades korrespondance med vennekredsen i København (deriblandt musikerbrødrene Edvard og Carl Helsted og skuespilleren Michael Wiehe). Men ramt af huller eller totalt fravær var navne som Hans Matthison-Hansen, August Winding, Henrik Hertz, Carl Andersen, Asger Hamerik og sågar H.C. Andersen. Mærkeligt nok falder størstedelen af den ikke-perifere korrespondance med digteren også inden for denne kategori. Vender man blikket mod Norden, dukker der blandt de breve, der nu bliver udgivet for første gang, navne som August Fredrik Lindblad, Jenny Lind, Jacob Axel Josephson, Halfdan Kjerulf og Ludvig Norman op som brevskrivere eller modtagere. Blandt de tyske venner kan der i det mindste nævnes Clara Schumann, Ignaz og Charlotte Moscheles, Ferdinand David, Robert Franz eller Joseph Joachim (som Gade i 1856 kaldte "Freund und Bruder") og ikke at forglemme Gades to efterfølgere som chefdirigenter for Gewandhaus-koncerterne i Leipzig, Julius Rietz og Carl Reinecke.

I arkiverne slumrede hidtil også Gades næsten komplette brevveksling med de tyske forlæggere, der giver rige oplysninger om Gades kompositoriske produktion. Det er også fortjenstfuldt, at Inger Sørensen for første gang gengiver alle de breve, som Sophie Gade, født Hartmann, sendte hjem til familien fra opholdet i Leipzig, mens Gade var gæstedirigent i 1852–53. Ikke kun for den saksiske metropol er det kulturhistorisk vigtige dokumenter.

Når man tager i betragtning, hvor vidt forgrenet et net af kontakter og forbindelser, der forbandt Gade med Tyskland, er det endvidere konsekvent, at man har besluttet at præsentere en tosproget udgave (der omfatter titel, indholdsfortegnelse, forord, indledning og den kortfattede beskrivelse af editionsprincipperne). Kommentarerne til de enkelte breve er dog kun på dansk, og at alle breve er udgivet på originalsprogene, siger sig selv. Begrebet “originalsprog” får imidlertid med henblik på Gades tysk en absolut radikalt anderledes betydning; at grænser nemlig ikke blot er skillelinjer på et landkort, men også kan skildre mentalt beboede rum, viser Gades dybt originale sproglige kreationer, som man f.eks. møder dem i et brev til forlæggeren Hermann Härtel, hvor han skriver: “Wie ich jetzt mein Brief durchlese schaudere ich schon der Gedanke wie der Dr. mein Deutschschreiben belachen werde. Ach Jammer!” Men gudskelov har usikkerheder og drillerier ikke afholdt ham fra at tænke og skrive på tværs af landegrænser, og det er heller ikke altid, at grammatikken bliver så suverænt tilsidesat som her. Ganske vist når oversættelserne af forord og indledning på ingen måde op på siden af Gades “Danddeutsch”, men derfor havde det alligevel ikke ubetinget været til skade, hvis en person med tysk som modersmål havde foretaget den sidste afpudsning.

Efter en kortfattet indledning, der dog ikke rækker ret langt ud over en narrativ præget redegørelse på grundlag af først og fremmest de historiske standardberetninger om den unge Gade og dermed giver masser af plads for en musik- og kulturhistorisk vurdering af korrespondancen, følger brevene i kronologisk orden. De dokumenter, der kun indirekte har kunnet lade sig datere, er sat ind i rækkefølgen, kun 21 af i alt 1.480 breve er forblevet uden datering og følger til sidst i bind 3. Beslutningen om at bringe noterne direkte efter brevtteksterne og ikke brugerfjendsk forvise dem som slutnoter til bagest i værket skal hilses hjertelig velkommen. Derved undgår man de optisk lidet attraktive linjenumre, fordi de enkelte fodnoter med kommentarerne umiddelbart følger brevene. Gades breve indeholder ikke nær så mange detaljerede oplysninger og hentydninger som f.eks. Mendelssohns brevveksling med

familien. Derfor holder antallet af noter i brevtteksterne sig inden for rimelige grænser. Første gang en brevskriver eller adressat dukker op, bliver de væsentligere navne forsynet med en kort biografi. Problemet, at gøre disse tekster læseværdige, stiger i sagens natur med den pågældende persons historiske betydning.

Alt i alt ligger der en enorm arbejdsindsats bag kommentarerne. En gang imellem falder de lidt kortfattede ud. Kun et par eksempler fra første bind: I brev nr. 32 til forlæggeren Kistner mangler i forbindelse med 1. symfoni henvisning til, at Gades skriftlige anvisninger vedrørende satsbetegnelser og metronomanvisninger afviger fra den trykte noteudgave. At signalere dette havde gjort det klart for læseren, at forskellen ikke er opstået ved overdragelsen af dette brev. Der er ikke nogen som helst oplysninger om Schumanns opførelse af *Comala* i Dresden i 1848 (brev nr. 148). Ved det hidtil ukendte brev fra Mendelssohn til Gade (nr. 83 af 8.12.1844) studser man over anden del af kildeangivelsen "KB, Palsbo Dc". De ophavsretslige stridigheder omkring A.P. Bergreens *Melodier til de af Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug udgivne fædrelandshistoriske Digte* er lidt karrigt kommenteret, eftersom Gade trods alt bidrog med melodien til "Kong Valdemars Jagt", som han senere anvendte i sin 1. symfoni (Gades autograf til melodien er gengivet på forsatsen til alle tre bind). Læsernes muligheder for at finde informationer om personer på internettet vokser ganske vist eksplosionsagtigt, men fagligt legitimeret viden forbliver trods alt en relativt sjælden vare.

Registret i sidste bind består af tre dele. Først registreres de værker af Gade, der er nævnt i brevtteksterne, så følger et stednavneregister og et personregister. Her er markeringen i kursiv af de personer, der enten er brevskriver eller modtager, meget effektiv, fordi den samtidig angiver, hvor man kan finde en kort biografi. Talrige helsides portrætter fra Det Kongelige Biblioteks righoldige samlinger er strøet ud over teksten, en gevinst, der var blevet endnu større, hvis der havde været en fortegnelse over illustrationerne. Overhovedet gør det ødsle udstyr, papirkvaliteten og satsbilledet et særdeles godt indtryk (måske kunne man diskutere gradueringen af de grønne nuancer på de tre bind, fordi den er så svag, at man kan få det indtryk, at de tre bind har ligget i forskelligt tidsrum i solen).

Måske kunne man have optaget vigtige breve til tredje person som f.eks. Mathilde Gade i brevsamlingen. Til denne kategori hører også en udførlig skrivelse fra H.C. Andersen af 23.3.1873 (KB, NKS 1716 fol.), hvor digteren på rørende måde beretter om Gades succes i Holland og stolt kalder ham "en dansk Componist". Efter Gades død korrespon-

derede Mathilde Gade også med Nina og Edvard Grieg. Af interesse er også et brev fra bryggeren og mæcenen Carl Jacobsen af 6.4.1894, hvor han meddeler, at der nu i modstrid med Gades sidste vilje vil blive opstillet en statue af ham. Det er også værd at nævne, at der i Gademuseet i Humlebæk fandtes et udkast til det ene af de to bevarede breve fra Schumann til Gade (nr. 85 af 28.12.1844), som Clara Schumann sendte til Dagmar Gade til hendes brevuagning i 1892. Kladdens udseende afspejlede formodentlig grafisk det nervesammenbrud, som Schumann havde lidt i august 1844. Måske har dette dokument også været forsvundet siden lukningen af museet i 1983. I øjeblikket synes også et kort brev fra F. Hendriksen til Gade af 2.8.1889 (KB, NKS 4659, I, 2, 4°) at mangle. Denne petitesse er dog ligeså let at komme over, som det er at respektere udgiverens beslutning om at begrænse tidsrummet til Gades levetid.

Til forskel fra familien Hartmann, der havde præget det danske musikliv på afgørende måde siden det sene 1700-tal, fremstår Niels W. Gade som en nationalt fremragende og i højere grad internationalt stærkt synlig enkeltpersonlighed (selv om hans far var instrumentmager og hans søn Axel nød stor anseelse som violinist). Titlen *Niels W. Gade og hans europæiske kredse* er da også et yderst passende valg til denne udgave, der senest siden påbegyndelsen af Gade-Nodeudgaven i 1990 har været et smertelig følt desideratum. Den europæiske dimension i Gades kunstneriske liv bliver nu også underbygget markant af tekstdokumenter. Udgaven tydeliggør, at den europæiske horisont ikke blot omfatter de tidlige år i Leipzig, men også tiden med de senere rejser til Tyskland, Holland og England. I det 19. århundredes danske musikliv fandtes der ikke bare en ansats til en parallel til Gades stilling. Hartmanns virkekreds forblev, når alt kommer til alt, begrænset til Danmark, selv om der også var en beskedent skandinavisk reception. Gades succeser, hans stadig voksende berømmelse, også som dirigent, og hans tætte net af kontakter klassificerer ham som en dansk europæer. Denne særlige status og især anerkendelsen fra udenlandsk side har ganske vist indbragt ham respekt, men ikke altid sympati i den musikkulturelle og senere i den musikhistoriske diskurs i Danmark.

Gade, der i modsætning til Hartmann ikke var akademiker og heller ikke gik efter noget borgerligt erhverv, kunne takke sine musikalske fortjenester som komponist, dirigent, lærer og organisator for hele sin økonomiske og sociale tilværelse. Den deraf formede personlige autonomi taler også ud af brevene, der er blevet til over et tidsrum på 50 år, og hvori også Gades udvikling fra højromantisk Schumann-begejstring

til konservativ alderdomstænkning og rutineret varetagelse af sin dominerende stilling i det danske musikliv dokumenteres. Betegnende for den ældre Gade er måske hans skriftlige hilsen til Hartmann på dennes 80-års fødselsdag i 1885 (nr. 1.246). Han begynder med "Ramund"-citatet fra indledningen til Ossian-ouverturen, opus 1. Disse takter havde næsten et halvt århundrede tidligere (1840) virket på hele det musikalske Europa som en slags orkestral åbningsfanfare for "den nordiske tone". Netop at benytte denne melodi som hilsen til kollegaen og venen, der var langt stærkere orienteret mod den nordiske sfære, viser selvbevidsthed, elskværdighed og sans for det, der i dag ville blive kaldt "branding" (lykønskningen var trykt i et særnummer af *Musikbladet*, der var viet Hartmann). Ikke alle i samtiden har kunnet tåle denne blanding – heller ikke Hartmann selv, som det ses af et brev til Angul Hammerich fra 1891 (nr. 1.326 i Inger Sørensens udgave af Hartmann-korrespondancen). Til trods for den magtfuldkommenhed, som Gade vidste at sætte ind for at nå sine mål (ellers havde han næppe kunnet hæve det københavnske musikliv op på internationalt niveau), finder man ikke den ringeste antydning af ondsksfulde udsagn mod eller om kolleger, venner og bekendte. Også i sin integritet var den lavstammede Gade en fremragende personlighed.

Inger Sørensens højst fortjenstfulde udgave af Gades korrespondance, med litteraturhistorikeren Dieter Lohmeier fra Kiel som tilsynsførende, giver endelig videnskaben såvel som et musikhistorisk bredere interesseret publikum en varig mulighed for at øge sin biografiske, skabelshistoriske og musikkulturelle viden og at inddrage den i dannelsen af billederne af det danske, tyske og europæiske musikliv fra årene 1836–91.²

Siegfried Oechsle

Esko Häkli: Innovation through Co-operation. The History of LIBER. Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche 1971–2009 2011, 371 s., indb ISBN 978-87-635-3791-9. Danish Humanist Texts and Studies, vol. 41 ISSN 0105-8746

² Nærværende anmeldelse er en let forkortet version af min anmeldelse i *Danish Yearbook of Musicology* 2011.

Det, der oprindeligt var tænkt som en kort oversigt over LIBER's historie, endte med at blive en bog på knapt 400 sider, fortæller forfatteren i sit forord. De mange sider er fyldt med materiale, også materiale som ikke er kendt af mange i dag.

Fremstillingen er opbygget kronologisk og starter således med LIBER's grundlæggelse i 1971. Der redegøres for relationerne til Europarådet, som i mange år var LIBER's vigtigste interessent og eksterne sponsor. Ambitionerne var fra starten store: man ønskede at etablere et tæt samarbejde inden for gruppen af europæiske universitets- og nationalbiblioteker med det formål at finde veje til at forbedre disse bibliotekers service. Man så LIBER som en parallel til nordamerikanske ARL (Association of Research Libraries), altså en organisation med et snævrere og mere praktisk orienteret sigte end de almene biblioteksorganisationer som IFLA og American Library Association. Sådan gik det ikke. LIBER har aldrig leveret de serviceydelser til medlemmerne, som ARL har gjort. LIBER har primært været et mødested, i starten endda et mødested for et begrænset antal chefer fra større forskningsbiblioteker. Bogen handler om, at hvordan det ikke gik som tænkt og hvorfor de store ambitioner ikke blev indfriet, men også om de resultater, som er nået i LIBER's første 40 år.

Bogens forfatter Esko Häkli, mangeårig chef for universitets- og nationalbiblioteket i Helsinki, var gennem mange år aktiv i LIBER (vicepræsident 1990–94 og præsident 1995–98). Selv om bogen således er skrevet af en aktør, er det ikke en "egocentrisk" fremstilling. Bogen er båret af en grundlæggende respekt for, at en organisation som LIBER kun fungerer i kraft af en frivillig indsats fra mange engagerede. I modsætning til visse andre værker af denne type er bogen ikke en række præsidentbiografier (eller hagiografier!). Dertil kommer, at Esko Häkli som "insider" har fået adgang til kildemateriale, bl.a. privatarkiver, som en udefrakommende formentlig ikke ville have fået adgang til. I betragtning af, at der ikke findes et organisationsarkiv for de første godt 20 år af LIBER's eksistens, har forfatteren samlet et imponerende kildemateriale. Det betyder, at stofmængden er stor, og dele af bogen bliver en ren opremsning af f.eks. tid og sted for årsmøderne og deres indhold. Men der er bestemt også mere spændende afsnit. Det gælder således beskrivelsen af oprettelsen og de overvejelser, der lå til grund for den, og den senere beskrivelse af, hvordan en række af de personer, der var med til at grundlægge organisationen, senere brød ud og lavede en ny organisation: European Foundation for Library Cooperation (EFLC). EFLC blev grundlagt i 1985 i utilfredshed med de resultater,

LIBER kunne præsentere, men blev nedlagt ti år senere, og beskrivelsen af forholdet mellem LIBER og EFLC er for Häkli afsæt for relevante refleksioner om, hvad det er realistisk at forvente af en organisation af LIBER's type.

Bogen er et festskrift i anledning af et jubilæum, men værket hører bestemt til de mere afdæmpede af slagsen. Bogen er præget af en nøgtern og sober vurdering af LIBER's betydning og indsats. Der lægges ikke skjul på, at LIBER er en lille organisation med et begrænset budget (i 2008 en omsætning på under 1 mio. DKK). Der har været mange relevante ideer til aktiviteter og initiativer, men pengene har ikke været der. Der har været flere forsøg på at give LIBER en mere markant rolle, bl.a. som "europæisk hjem" for og dermed leder af de europæiske biblioteksorganisationer. Men det beskrives ærligt, hvordan disse forsøg ikke har båret frugt. Forfatteren er bevidst om, at LIBER ikke sætter dagsordenen, men beskriver, hvordan det i flere tilfælde er lykkedes LIBER at koble sig på en række initiativer, fx vedrørende 'open access' og European Digital Library. Det er specielt lykkedes i de senere år efter en vis professionalisering af LIBER's organisation med ansættelse af fuldtidspersonale. Den konklusion, som bogen lægger op til, må efter min mening blive, at LIBER's vigtigste aktivitet og indsats i et 40-årigt perspektiv har været årsmøderne, hvor et stigende antal deltagere har kunnet udveksle ideer og høre om andres erfaringer. Samtidig har LIBER givet gode rammer for ekspertgrupper inden for bevaring, arkitektur, sikkerhed og kort. Samlet set har det haft en nytteværdi, og det er et prisværdigt resultat af manges uegennyttige indsats. Det synes jeg bogen dokumenterer på rimelig vis, selv om det ville have styrket "bevisførelsen", hvis menige deltagere i arbejdet var kommet mere til orde i bogen. Resultater er der altså, men af en anden slags end det bogens titel antyder: *Innovation through co-operation*. Den titel må siges at være mere ønsketænkning om LIBER' fremtid end en sammenfatning af LIBER's hidtidige historie.

I enkelte korte afsnit peger forfatteren på, hvordan udviklingen i det omgivende samfund og den store politik sætter sit præg på LIBER. Et eksempel på det er beskrivelsen af, hvordan LIBER efter murens fald i 1989 er lykkedes med at involvere forskningsbiblioteker i de tidlige østblokstater i organisationen. Et andet eksempel på det er afsnittet om ændringerne i forskningspublicering og hvordan LIBER har arbejdet med det. Men det der fylder, er organisationens "indre liv": organisationsstruktur, statutter, møder, kontingent, sponsorer, udgivelse af blad osv. Det, der driver forskningsbibliotekernes udvikling, beskrives kun

antydningssvis, og perspektivet er udpræget organisations- og biblioteksinternt. Dermed bliver bogen et eksempel på det, den amerikanske historiker Wayne Wiegand har kaldt "the celebratory model". Ifølge Wiegand er for megen bibliotekshistorie skrevet for at udbrede det gode biblioteksbudskab båret af stærk tro på egen betydning – uden der stilles spørgsmålstegn ved denne tro og uden at der gøres forsøg på at demonstrere effekten af en given indsats.¹ Esko Häkli nævner selv (s. 281), at en vurdering af LIBER's indsats vil kræve "separate research", så det er måske ikke fair at kritisere bogen på dette punkt. Men selv om en anmeldelse selvsagt skal handle om bogen, der anmeldes, finder jeg det relevant at pege på de begrænsninger, der ligger i den valgte tilgang og pege på behovet for yderligere forskning og efterlyse en bog om LIBER, som er "more richly analytical and more deeply contextualized" for nu at citere Wayne Wiegand.

Bogen handler om internationalt samarbejde. Det synes de fleste jo er noget positivt, men effekten af internationalt samarbejde er ikke særlig veldokumenteret. Der findes bibliotekshistorisk dokumentation af, hvordan inspiration fra udlandet har haft betydning for et lands biblioteksudvikling. Således er det kendt og beskrevet, hvordan flere skandinaviske biblioteksfolk i starten af 1900-tallet fik ikke blot inspiration, men også praktiske løsninger med sig hjem fra besøg i USA. Derimod er international organisationers indsats kun sparsomt belyst. Hvordan fungerer en international organisation som aktør i forhold til udformning af nationale politikker? Hvilken rolle kan en international organisation have i forhold til overnationale organer? Hvordan får ideerne fra en international organisation praktisk betydning? Forskningen på dette felt er i gang, og forskellige human- og samfundsvidenskabelige metoder anvendes. Et eksempel på et felt, der udforskes, er socialpolitikken.² Jeg synes, det kunne være spændende, hvis en forsker ville se på bibliotekspolitikken og kaste et analytisk blik udefra på LIBER og evt. andre internationale biblioteksorganisationer, deres funktionsmåde og effekterne af deres aktiviteter. Det ville f.eks. være interessant med en analyse af ressourceforbrug til og resultater af det samarbejde, der sker inden for rammerne af en organisation som LIBER sammenholdt med

¹ Wayne A. Wiegand: Tunnel vision and blind spots: what the past tells us about the present; reflections on the twentieth-century history of American librarianship. *The Library Quarterly*, 69, 1–32, 1999.

² Som et blandt flere eksempler kan nævnes *The Role of International Organizations in Social Policy. Ideas, Actors and Impact*. Eds. Rune Ervik, Nanna Kildal & Even Nilssen. Cheltenham & Northampton 2009.

---

ressourceforbrug til og resultater af de samarbejdsprojekter, der gennemføres inden for EU's rammeprogrammer. For en forsker, der vil gå i gang med et sådant emne, vil Esko Häklis bog være et uomgængeligt startpunkt. Her er samlet materiale, der kan bruges til at formulere en række relevante forskningsmæssige problemstillinger.

Forfatteren nævner den bistand, han har været afhængig af for at samle materialet. Specielt fremhæves LIBER's mangeårige generalsekretær Ann Matheson, som også har bidraget til, at bogen også sprogligt er let tilgængelig. Det bør også nævnes, at bogen er smukt produceret og også på den måde passer ind i den imponerende række af Danish Humanist Texts and Studies.

Svend Larsen

